

ЧОБІТ БОГА ЕРЛАНА

(КИТАЙСЬКА СЕРЕДНЬОВІЧНА ПОВІСТЬ)

З КИТАЙСЬКОЇ ПЕРЕКЛАЛИ
ІВАН ЧИРКО (ПРОЗУ) І МИХАЙЛО ЛИТВИНЕЦЬ (ВІРШІ)

Перші на вербах листочки зелені,
Ранок прозорий, мов тала вода...
Сіється дощик, дрібно спада.
Вітер зі сходу повіяв свіжий —
Хвилі по гладі озерній пливуть,
Наче по шовку пробігли брижі.
В пахошах квітів і місячним саяві —
Феї небесні, їх чари, їх сміх...
Флейти й сопілки — то в ніжному майві
Фенікси подруг шукають своїх.
Вигуки чути й слова заздоровні,
Піняться чаші терпкого вина,—
Як же сп'яняє духмяна весна!

У цьому вірші, складеному одним із сунських вчених на мотив “Шати вербові зелені”¹, криється натяк на Хуей-цзуна², восьмого імператора династії Північна Сун, відомого й під іменем Праведного володаря з Яшмового палацу Божественної високоності, або Опереного мужа істинної чистоти, що провіщає гармонію. Твердять, що цей правитель був другим втіленням Лі — Останнього володаря Південноріччя часів династії Південна Тан.

Якось батько Хуей-цзуна, імператор Шень-цзун, проходячи кімнатами палацу, звернув увагу на портрети своїх попередників. Особливо вразило його зображення Останнього володаря. Обличчя на портреті було сповнене такої духовної величі, мовби Лі, відринувши геть бруд земний та всю марноту цього суєтного світу, поривався кудись у безмежну далечінь. Імператор аж скрикнув від захвату. Невдовзі Шень-цзун побачив Останнього володаря ще раз; той, приснилося йому, заходив до палацу, а незабаром у Шень-цзуна народився син — майбутній Праведний володар. Хлопчина з самого малечку відзначався вишуканим поведженням, щирою вдачею і неабиякою вродою. Йому все давалося напрощуд легко, і ще юнаком його призначили головним церемоніймейстером. Коли ж його старший брат Чже-цзун перебрався в світ небожителів, високі державні достойники звели його на престол і проголосили Сином Неба.

За правління Праведного володаря в країні панував цілковитий спокій, царський двір жив без будь-яких потрясінь. Розповідають, що імператор неабияк захоплювався парками. Першого ж року проголошеної ним “Доби гармонії” він звелів сановнику Лян Шучену розпочати на північно-східній околиці столиці велике будівництво: там незабаром викопали ряд ставків, посадили багато дерев. Місцину назвали Срібним шпилем на Горі довголіття. Інший вельможа, Чжу Мян, мав зібрати для цього парку всілякі рідкісні дерева й квіти, бамбук незвичайних сортів, та ще навозити каміння чудернацьких форм. Скликали найвідоміших майстрів з усієї Піднебесної. Робота тривала кілька років. Царська скарбниця за цей час майже зовсім спорожніла, зате парк усе ж збудували й назвали його “Горою десяти тисяч років”. Чого тільки не було в тому парку! Поруч із дивовижними деревами пишалися рідкісні квіти, повсюди шурхали небачені птахи, ходили

дивовижні тварини. Здіймалися в небо гостроверхі вежі, а поміж ними виднілися ажурні альтанки. Вражаючи можуть і велич сусідили з чарівною красою. Де взяти слів, щоб розповісти про всі дивовижні речі? Хіба що перелічимо найвизначніші споруди цього розкішного парку: палаці Яшмових квітів, Захисту гармонії, Нефритового гаю, павільйони Великого спокою, Небесної непорочності, Ніжної чарівності, Багатоярусної гори, альтанки Яшмових небес та Фенікса поміж хмар. Що ж до чудових краєвидів, то годі описати їх словами. На доріжках незвичайного царського парку незрідка можна було бачити таких уславлених вельмож, як Цай Цзін, Ван Фу, Гао Цю, Тун Гуань, Ян Цзянь та Лян Шичен, тобто тих, кого називали тоді «Шістома розбишаками "Доби гармонії"». Вони приходили туди милуватися чарівним парком, про який у вірші мовилося:

В лісі зеленому яшма
краплями грає повсюди,
Ось ялівець із бамбуком,
сплетені, ваблять затінням;
Смертний, що честі вдостойсь
тут погулять, не сказав би,
Чи на землі він, чи в хмарах,
в небі ширяє промінням.

А ще подекують, ніби на південний захід від палацу Захисту гармонії стояв Будиночок самотниці, опочивальня улюбленої наложниці імператора — Аньфей. То був на диво гарний будиночок з фігурними бронзовими ручками на дверях й балюстрадами прозорого нефриту... Вся споруда ніби сяяла, вона вбирала очі. Якось вельможа Цай Цзін на честь імператора влаштував тут бенкет, після чого одну стіну палацу прикрасив вірш:

Гармонії захисту славний палац —
в сіянні осінніх небесних пожеж.
О смертний, достойний в покої ввійти,
від подиву серед пишноти замреш.
Тут вина і страви — на різні смаки,
і душу вони веселять нам без меж.
А пройдеш в будинок Самітника й там
красуню Аньфей знайдеш.

Проте мова піде не про Аньфей — улюблену наложницю в жіночій половині царського двору, а зовсім про іншу, Хань Юйцяо. І її з-поміж багатьох красунь вибрали й привели до царських покоїв, коли їй сповнилося п'ятнадцять. Вирядили в ніжну, мов хмаринка, шовкову сукню й прикрасили самоцвітами. Пані Хань була невимовно гарна: білістю тіла могла позмагатися зі снігом, а чарівною вродою могла б затьмарити навіть прекрасні лотоси. Та от біда! Вся любов і вся ласка Сина Неба призначалися лише Аньфей, а їй, Хань, не перепадало й росинки царської ласки.

Знову завітувала весна, й незрівнянна природа полонила людські серця, тільки в пані Хань воно сходило тугою. Тому й не тішили її коштовні прикраси й ошатне вбрання. Обридли червоні циновки й ковдри смарагдової барви — від них віяло холодом. Тільки торкнеться місячне сяйво яшмової балюстради, як у серце заповзає нудьга, бо не чути тихого бриніння феніксової сопліки. А ще як засюрючать цвіркуни на білій стіні, душа рветься від розпуки, бо як його самотиною збавляти безрадісні ночі в розкішному ліжку? Отож і

вляглася з часом в її серці весняна бентега, а натомість прийшло часте зігнання, а тоді й недуга знемогла її. Вірш це пояснює так:

Все віє зі сходу вітер,
І я старію від нього,
Він віє і не вщуває,
І плачу я, сльози ллю.
Спогадую давні весни,
Бували вони холодні,
Бували часом і теплі,
Бували з дощем і сонцем,
Приходили пізні й ранні,
Та всі приносили радість.

Коли ж облітають квіти,
Тоді вже в'яне й любов.
І хоч у травах духмяних
Метелики ще літають
І листям тополя шепоче,
Але минула весна.

Я ще недавно гадала,
Що молодість буде вічно,
Та озирнулась — бачу,
Що в світі ніщо не вічне.

І все ж я немов п'янію,
І марю, наче безумна,
Або веселюся знічев'я,
І ноги самі танцюють.
То ніби у сон порину,
Тоді стрепенусь раптово,
Адже душа моя й досі
В полоні весни й любові.

Воно і яшма помалу стирається, втрачає свій аромат і блиск, і верби іноді починають журитись, і квіти в смуткові схиляють свої голівки. З царської аптеки до пані Хань прислали лікаря. Він помацав їй пульс, порадив пити якісь ліки, але це все одно, що камінь водою кропити. І от якось Праведний цар покликав до себе тайвея Ян Цзяня й мовив:

— Пригадується мені, що це ти колись привів до мого палацу дівчину на ім'я Хань. Тож велю тобі взяти її в свій дім, на лікування. А коли видужає, знову приведеш у наші покої. З палацу їй щодня приноситимуть їжу, а оглядати її та приписувати необхідні ліки будуть наші лікарі. Як помітиш, що вона видужує, негайно дай нам знати!

Ян Цзянь низько вклонився й одразу звелів царським служникам віднести до його дому кошики та скрині пані Хань з її одягом, посудом, прикрасами та іншим начинням. А тоді й саму красуню посадили в теплий паланкін і при двох довірених служниках та двох прислужниках понесли до тайвея. Ян Цзянь попередив дружину, що прибуває вельможна гостя, а сам вийшов її зустріти. Для пані Хань виділили в західному саду будиночок з двома двориками. Біля воріт, завжди замкнених, поставили цеберку, куди клали доставлені з палацу листи та їжу. Ворота відчиняли тільки тоді, коли приходив лікар чи хтось із царської челяді. Тайвей і його дружина й собі чи не щодня провідували царську наложницю. Все було, як у тому вірші:

Біля самісіньких сходів трава,
Наче смарагд, зеленіє весною;
Іволга дзвінко співала в гілках, —
Їй озивались простори луною.

Минуло майже два місяці. Пані Хань стала почуватися дещо краще: у неї покращав апетит, зарум'янилось обличчя. Господарі раділи й вирішили з цієї нагоди влаштувати невелику учту. Бо сподівалися, що гостя невдовзі залишить їхню оселю. Коли служники двічі поміняли страви на столі і п'ять разів долили вина в келихи, господиня сказала:

— Це така радість, пані, що ви видужуєте! Певна, що невдовзі ми втішимо імператора цією звісткою і ви повернетесь в його царські покої. Що ви на це скажете?

— Скоїлося це зі мною від зажури та смутку... Майже два місяці я у вас, і лише тепер стало трохи краще. Тож хотілося б побути тут іще, бо у вас мені набагато вільніше. — Молода жінка раптом благально склала руки на грудях: — Пане тайвей і ви пані, закликаю вас, нічого не доповідajte. Розумію, я завдаю вам зайвого клопоту, але я ніколи не забуду вашої чутості і колись щедро віддячу вам за все.

Довелось Ян Цзяню та його дружині згодитись. Минуло ще два місяці, і пані Хань уже й сама влаштувала учту. Запросили на неї і мандрівного оповідача. Той серед іншого розповів і про прекрасну наложницю танського імператора Сюань-цзуна, теж на ім'я Хань. Цар обділив її своєю любов'ю, і красуні не хотілося навіть жити. Якось, коли їй стало особливо сумно, вона взяла червоний кленовий листок, написала на ньому вірша й кинула в струмок, що протікав через царське подвір'я. Ось цей вірш:

Куди біжиш, поточе мій срібlistий?
В палаці марно день за днем іде,
Мої сподіванки, червоний листе,
Візьми й неси на волю до людей.

А саме в цей час біля царського палацу прогулювався молодий студент Юй Ю — він опісля став досить відомим. Юнак завважив червоного листка, дістав із води, а наступного дня послав тим же струмком свого вірша... Зрештою про це стало відомо самому Синові Неба, і він віддав пані Хань молодому студентові. Подружжя прожило в мирі й злагоді майже сто років.

На те оповідання пані Хань скрушно зітхнула, але нічого не сказала. Тільки подумала: "Мені б таке щастя! Тоді б і я могла сказати, що не марно пролетіло життя!"

Після учти пані Хань повернулася до своєї опочивальні й невдовзі заснула. А десь опівночі прокинулася. Боліла голова, пекло в очах, мліли руки й ноги, ломило тіло. Її палив жар. Тут з новою силою стиснула її серце.

Промокне і стара й нова покрівля,
Якщо зарядить злива на всю ніч;
Не всяка джонка подолає хвилі,
Коли вітри подули їй устріч.

Вранці дружина тайвея прийшла провідати її.

— Добре, що не поквапилися доповісти імператорові! — сказала вона і додала: — То залишайтеся в нас, ми з радістю доглядатимемо вас. Заспокойтесь і навіть думку про те, щоб повернутися до палацу, облиште.

— Я вам така вдячна за вашу турботу. Якби тільки ця моя недуга не завадила як слід віддячити вам. Бо сказано в прислів'ї: до неба далеко, а земля поруч. Але запевняю вас, якщо не за цього життя, то в наступному служитиму вам вірно, як відданий пес або кінь.

Останні слова царська наложниця мовила ледь чутно, ніби вже зовсім була при сконі. Дружина тайвея, почувавши себе трохи ніби винною, не втрималась:

— Та не крайте ви собі серце! — згукнула вона. — Колись казали, що до доброї людини й небо прихильне, злигодні її минуці й не страшні. У вас не тіло недуже, тож і ліки, якими вас поять, не зараджують, а скорше шкочять. Краще скажіть, пані, таке: чи не мучили вас які-небудь гріховні помисли, коли ви жили в палаці, чи не образили ви котрогось із духів?

— Правду кажете, святу правду! Відколи привели мене до палацу, я тільки й знала сумувати, мордуватися від нудьги, а душу переповнювали всілякі почуття та бажання. І ось тепер, коли недуга впала на мене так нищівно, я гадаю, що ліки й справді не зарадять мені. Може, душа заспокоїться, якщо звернутися з молитвою до місцевих духів чи святих пустельників? Якщо допоможе — все ладна віддати!

— Мушу сказати вам, пані, що тутешні люди найбільше шанують двох богів: Істинного і Найсвятішого Правителя Північних рубежів та бога Ерлана, охоронця Таємного шляху біля Чистого джерела. Чому б і вам не помолитись їм та не попросити в них заступництва? І коли від тих молитов вам буде користь, я з великою охотою піду разом з вами по храмах, аби віддячити їм за їхню ласку. То ви згодні?

Пані Хань згідливо кивнула головою. За хвилину хлопчики-прислужники принесли молитовний столик. Неспроможна підвестися, красуня лише приклала руку до чола й почала молитися:

— О всемогутні! Мене звати Хань. Ще дівчам я потрапила до царського палацу, та так і не сподобилася імператорового кохання. А тепер лиха доля наслала на мене тяжку недугу, довелося перебратися до пана Яна. О всемогутні! Якщо ви порятуєте й помилуєте мене, обороните мене і повернете мені здоров'я, я вигаптую для вас дві шовкові корогви. Обіцяю й інші подарунки. Подамся в храм на прощу, замовлю там службу на віддяку за ваше заступництво!

За нею і дружина тайвея, запаливши курильні палички, стала молитися за здоров'я своєї гості. Нарешті вони попрощались і... Та про це розповідати не будемо.

Невдовзі сталося чудо. Пані Хань полегшало, вона помалу забула про свої тривоги і десь за місяць видужала зовсім. Господиня на радощах знову влаштувала бенкет.

— Боги такі всемогутні, зціляють людей стократ краще за будь-які ліки, — мовила вона. — Тож зробіть по щирості, не забудьте обітницю вашу.

— Та чи ж посмію я її забути? — вигукнула пані Хань. — Шовкові корогви давно вигаптувані, і тепер я проситиму вас, пані, якщо не запечечуєте, поїхати зі мною по храмах, аби я могла подякувати милостивим духам.

— З превеликою радістю.

З тим вони й розійшлися.

Пані Хань натоді вже вигаптувала аж чотири шовкові корогви, приготувала й інші подарунки для жертви. Недарма в давнину казали:

Вогнем — свинячі голови смалити;
Грошима — справи чималі вершити.

Якщо ви хочете вразити світ і маєте гроші, то ви досягнете всього, чого заманеться! Минуло кілька днів, вигаптувані царською наложницею корогви прикріпили до бамбукових жердин, і вони заграли на сонці всіма барвами.

Вибравши сприятливий день, обидві жінки в супроводі цілої юрби служників з численними дарунками рушили до храму Правителя Північних рубежів. Настоятель Ян, родич тайвея, заквапився назустріч гостям і провів їх до головної зали храму. Ченці прочитали там священні сутри, після чого корогви зайняли належне їм місце.

Пані Хань ревно молилася і час від часу, як годилося, аби залякати злих духів, клацала зубами. Потім настоятель провів жінок галереєю до окремої келії й там пригостив їх чаєм. Пані Хань звеліла служникам вручити настоятелеві гроші — її пожертву храмові, по чому жінки вклонилися і сіли в паланкін. Не будемо розповідати, як вони провели вдома наступну ніч, скажемо лише, що зранку вони знову вирушили в путь, цього разу в храм бога Ерлана. Саме ця їхня подорож і спричинилася до досить цікавих і навіть кумедних подій. У вірші-бо сказано:

Якщо людські чуття ти висловиш глибинні,
Тоді твої слова — гачок до волосіні:
На них спіймається, мов дивне рибеня,
Або правдиве щось, або якась брехня.

Тож не будемо гаятися, а поведемо розповідь далі. Коли процесія наблизилася до храму, назустріч вийшов сам настоятель. Ченці прочитали належні сутри, запалили курева, і на цьому все мало б скінчитися. Проте дружина тайвея на хвильку залишила пані Хань саму, і та пройшла вглиб храму, відслонила пальцем гаптовану золотом шовкову завісу й поглянула на бога. Якби вона цього не вчинила, може б, нічого й не сталося. Та коли вона побачила зображення бога, у неї перехопило подих. Що ж вона побачила?

Голівку скрашає пов'язка — гаптовані квіти,
На ньому, як диво, пурпурний халат знаменитий,
І яшмовий пояс ланьтяньський, і чорні легкі,
Летючі, мов фенікси, в нього блищать чобітки.
Хоча він і з дерева різблений, ліплений з глини,
Але такий гарний, величний, на світі єдиний,
І зубки білють, і ясність у нього в очах,
І слово завмерло на ледве відкритих устах.

У пані Хань аж потьмарилося в очах, несамовито закалатало серце в грудях. Вона мимоволі зойкнула й прошепотіла:

— Якби ж то моя доля змилювалася б наді мною та послала мені такого чоловіка, як оцеї бог. Більшого я не хотіла б!

Пані Ян саме підійшла до неї й запитала:

— Ви щось у бога просили?

— Ні-ні! — квапливо заперечила молода жінка. — Нічого я не просила.

Дружина тайвея не допитувалась. Обидві жінки пробули в храмі до самого вечора, а повернувшись додому, одразу пішли спочивати. Але мова не про це. В одному з віршів ідеться:

Якщо про таїну дізнатись забажалось,
Прислухайся до слів, що з язика зірвались.

Скинувши в своїй кімнаті святкове вбрання, пані Хань наділа домашній халат, закрутила у вузол густе чорне волосся, а тоді сіла і, підперши рукою голову, впала у глибоку задуму. Думки її кружляли довкола бога Ерлана. І раптом, ніби щось згадавши, вона гукнула служницю і звеліла поставити в тихому куточку саду молитовний столик.

— Якби ж то моя доля змилювалася наді мною та послала мені такого чоловіка, як бог Ерлан! — звернула вона палку молитву до Неба. — Наскільки це було краще, ніж скінити самотою в тому палаці і тяжко журитися!

Вона й не зчулася, як по щоках її покотилися рясні сльози. Похиливши голову, вона помолилася ще, потім вклонилася і знову продовжила молитву. Певно, жінка й сама не сподівалася, що її безнадійні жадання збудуться. І чи міг хто навіть подумати, що станеться така несподіванка. Закінчивши молитву, пані Хань зібралася йти до себе, та раптом у глибині саду почувлися якісь звуки. Вона озирнулася — до неї простував сам бог Ерлан.

Це й фенікса очі, це й брови-дракони,
І зуби, як сніг, вуста, як піони.
Не йде, а ширяє, мов щось неземне.
Все ближче... Аж страх обіймає мене.
Чи це небожитель, чи ні? — Я не знаю,
Та вірю, що він — з Піднебесного краю.

Несподіваний гість анітрохи не відрізнявся від статуї бога Ерлана, яка стояла у храмі. В руці він так само тримав самостріл, як святий Чжан Сянь, що дарує людям синів.

Душу пані Хань охопила радість, і водночас їй стало лячно. Що не кажіть, а сам бог спустився до неї, і звідки їй знати, чого сподіватися від нього: добра чи лиха. Та за мить заспокоїлась. Гість дивився привітно, здавалося, він ось-ось заговорить до неї. Пані Хань, склавши побожно руки, вклонилася йому.

— Коли б ви знали, яке щастя лицезріти вас! — згукнула красуня, і з-поміж червоних вуст сяйнули білі, мов яшмові, зуби. — Будь ласка, заходьте в мій дім. Я б хотіла подякувати вам за те, що ви ушасливили мене своїми відвідинами.

Ерлан, усміхаючись, зайшов до кімнати й сів. Пані Хань стала перед ним і коротко, але красномовно подякувала за відвідини.

— Мене дуже зворушили подарунки, якими ви вшанували мене в храмі, — мовив у відповідь Ерлан. — А зараз я, найнікчемніший із богів, блукаючи небом, зненацька почув ваші щирі молитви і зрозумів: у вас нахили й звички неземної істоти, а лик праведниці. Був час, коли ви жили разом з богами біля Яшмового ставу. Але потім мирські жадання розбурхали вашу душу, і Яшмовий володар на покару вам звелів спуститися ненадовго на грішну землю. Проте послав вас не куди-небудь, а в палац Сина Неба, щоб звідали ви там людського щастя, радості,

багатства й слави. Через певний час ви повернетеся знову до Пурпурних чертогів, проте вже не простою смертною.

Нетямлячися від радості, пані Хань вклонилася богам і заблагала:

— О превеликий боже! Навіщо вашій рабі слава чи багатство? І до палацу я не хочу повертатись. Якщо моя доля така милосердна, то нехай допоможе вийти заміж за порядну людину. Таку, щоб була схожа на вас! Я б звікувала з ним, радіючи квітам весною і місячному сяєву восени.

— Цього не важко досягти, якщо ваше бажання справді таке незбожириме! — всміхнувся Ерлан. — Для шлюбних уз і тисяча лі не перешкода.

З цими словами бог підвівся і підійшов до вікна. Почувся тихий подзвін, і його не стало.

Якби не прийшов бог Ерлан до пані Хань, все було б, як і доти. Але тепер, коли вона його побачила, то ніби ковтнула хмільного дурману. Як була в одязі, так і впала на ліжко. Недарма кажуть:

Щастя й веселість — ніч укорочують;
Горе й зажура її доточують.

Вона довго переверталася на ліжку, але сон не йшов. Нестримна жага переповнювала душу, і пані Хань не могла опанувати себе.

“Яка це радість, яка втіха, що бог спустився саме сюди, і ми з ним дивились одне на одного, — думала вона. — Але чому він так хутко зник? Певно, тому, що бог. А наскільки він розумніший за нас, простих смертних... Ой, і чого я так розхвилювалась, чому тільки й думаю про нього?..”

Її думки на якусь мить урвалися, а потім знову повернулися до Ерлана: “Він хоч і бог, але схожий на звичайного чоловіка і своїм поведінням, і рухами, і мовою, і усмішкою. То невже я не зворушу його серце своєю вродою? І як це я розгубилась та відпустила його? Треба було повестися з ним лагідніше, ласкавіше. Адже перед теплом та ласкою і кам'яний чи навіть залізний не встоїть. Яка ж я дурна! Навіть не випитала, коли з ним знову побачимось”.

Ніч проминула в тривожному безсонні. Вона все думала, думала, та так нічого й не придумала. Лише вдосвіта задрімала й проспала майже до обіду. Потім до самого вечора красуня не знаходила собі місця. А перед смерком поставила молитовного столика в глухому кутку саду і ревно заблагала:

— О Небо! Яви мені ще хоч раз бога Ерлана. Тоді цього щастя вистачить мені на всі три мої життя.

Вона ще й не договорила, як пролунав уже знайомий невиразний звук і перед нею постав Ерлан. Пані Хань мало не зойкнула з радості. Смукот і печаль, які зводили її цілісінський день, де й поділися. Розтанули, мов лід навесні.

— Милосердний боже, — озвалася вона розгублено, низько кланяючись, — прошу вас, зайдіть до моїх покоїв. Хочу повідати вам своє заповітне бажання.

Ерлан радісно всміхнувся у відповідь. Узняв красуню за руку, і вони вдвох зайшли до опочивальні. Бог сів, а господиня, схилена, покірно стояла перед ним.

— Сідайте й ви, — припросив Ерлан. — Недарма я казав, що у вас манери безсмертної і лик праведниці, тож сідайте.

Пані Хань звеліла служниці принести вина та фруктів, а сама вмостилася навскоси від гостя, всім виглядом показуючи, що хоче повідати

богові якусь таємницю. Тут доречними були б слова, які, щиро скажемо, так і рвуться з вуст:

Закоханим чай розливала весна,
За сваху була їм чарчина вина.

— Милосердний боже! — згукнула пані Хань, зриваючи з себе одяг і цілуючи Ерлана. — Чи не могли б ви хоч на мить спинити біг своєї колісницьі склепінням неба й ошчасливити своїм коханням просту смертну? Якщо вам не осоружне це моє нище тіло.

Бог не заперечував. Узявшись за руки, вони вибралися на ліжко, де на них чекали, як кажуть у таких випадках, густі хмари та рясний дощ. Ерлан затримався аж до п'ятої варті. На прощання порадив коханій берегти себе й пообіцяв завітати ще. Потім одягнувся, взяв самостріл і підійшов до вікна. Знову щось тихо дзенькнуло, і бог зник.

Зрозуміло, що пані Хань не хотіла розлучатися з милим, проте серце їй зігрівало радісне відчуття того, що бог Ерлан усе ж не обійшов її своєю ласкою. Тепер вона боялася лише одного: коли б тайвей не одіслав її назад у палац. Що робити? Вдати ніби знову захворіла і легку недугу видати за велику хворобу? Цілі дні блукала вона по кімнатах насуплена, усмішка зникла з її обличчя. Хто б міг подумати, що, як тільки вечоріло, вона враз оживала, розквітала, мов весняна квітка, й аж сяяла від щастя. Приходив бог, закохані, вихиливши підряд три чарчини, йшли до ліжка, де розкошували до самого ранку. І так тривало не один день.

Та настала осінь, почало холодати. Імператор звелів видати наложницям теплий одяг. Тут він згадав і про пані Хань. Одразу ж послав придворного до пана Яна, аби вручити наложниці царське послання та подарунки: шовкову сукню з прикрашеним яшмою пояском. Отримавши все це, пані Хань поставила на стіл курільну свічку й гречно подякувала імператорському посланцеві за щире піклування про неї. — Ми раді, що ви, пані, видужали, — мовив придворний. — Його величність пам'ятає про вас, шле вам свої дарунки й прагне знати про ваше здоров'я. Якщо вам покращало, то слід повертатися до царських покоїв.

Пані Хань уважно вислухала гостя й відповіла:

— Коли по правді, то мені не хотілося б завдавати вам зайвого клопоту. Але, зізнаюся, я ще не зовсім видужала. Сподіваюся, шановний пане, що ви так і перекажете його величності. А мені нехай зроблять ласку і дозволять побути тут ще якийсь час.

— Певен, що заперечень не буде, адже, пані, в його імператорської величності ви не одна. А в палаці я скажу: так, мовляв, і так, вона ще не зовсім здужає, їй ще треба поберегтися, аби хвороба минула остаточно.

Пані Хань ще раз подякувала придворному, і він пішов. Отож про нього ми більше не згадуватимемо. А щойно звечоріло, до красуні знову завітав бог Ерлан.

— Радий за вас, пані, радий! — почав він чи не з порога. — Виявляється, імператорова любов до вас не вичахла. Він обдарував вас платтям та пояском з яшмою. Дозвольте глянути.

— А звідки ви дізналися, милий боже? — здивувалася молода пані.

— Я, нікчемний, увесь час стежу за тим, що діється по всій Піднебесній. Тож хіба можу я не знати такої дрібнички?

Пані Хань показала богові царські подарунки.

—Одній людині негоже тішитися такими коштовними речами, — мовив Ерлан. — Як бачите, в моєму вбранні якраз бракує пояска з яшмою. Пані зробить добре діло, якщо подарує його мені.

— О боже! — вигукнула красуня. — Та ми ж з вами зовсім зріднилися, я до останку належу вам. Отож беріть поясок, якщо ви його вподобали. Він ваш.

Ерлан щиро подякував їй, і вони знову подалися на ложе, де досхо-чу втішались. А наприкінці четвертої варті він, за своїм звичаєм, наки-нув на себе свій одяг, узяв самостріл, прихопив поясок з яшмою і ступив до вікна. Знову щось дзенькнуло, і бог зник. Чи ж варто згадувати тут слова:

Щоб люди не дізналися нічого,
Подалі будь від того і від сього.

Ми вже казали, що пані Хань жила у тайвея осібно від усіх, в окремо-му будиночку з невеличким подвір'ям. Як-не-як вона була наложницею ім-ператора, тож господар ужив усіх запобіжних заходів. У кімнатах завжди па-нували тиша й спокій, ніхто із сторонніх не смів туди й носа поткнути. Проте хазяйські служники стали помічати, що з вікон, які виходили на західний бік саду, ночами нерідко видно світло і чути голоси, ніби там хтось розмовляє. Люди завважили й те, що пані Хань останнім часом по-веселішала, що обличчя її так і сяє. Тайвей, запідозривши щось, після деяких вагань вирішив порадитися з дружиною:

— Ти помітила: нашу гостю ніби підмінили?

— Я і сама це завважила, але потім подумала: будиночок охороняється, ворота день і ніч міцно замкнені. Навряд чи хто зуміє туди пробратись. Та коли й ти занепокоївся, то хіба важко перевірити? Як смеркне, пошли служника. Він нишком перелізе через паркан і погляне, що там і хто, а потім доповість нам. І правду знатимемо, і нікого не образимо підозрою.

— Гаразд, — погодився Ян. Одразу ж закликав двох хвацьких молод-ців і пояснив їм, що від них вимагається.

— Тільки не пхайтеся через ворота, — повчав він, — а візьміть драбину і, коли все вгомониться, перелізьте на подвір'я, проберіться до опочивальні й погляньте, що там діється. А тоді миттю назад. Тільки дивіться, справа це делікатна, тож пильнуйтеся. І тримайте язика за зубами.

Служники подалися виконувати наказ, а тайвей став чекати, коли вони повернуться. Годин через чотири ті вернулися. І без зайвих подро-биць повідали тайвею, що в опочивальні пані Хань сидить гість. Вони обоє попивають вино і провадять сердечні розмови.

— А вона все величає його богом, — розповідали нишпорки. — А може, він і справді бог, бо он які мури високі та й варта скрізь. Жодному розбійни-ку не пробратися в покої, навіть коли б він і крила мав.

Тайвей Ян не на жарт злякався.

— Не може такого бути! — вигукнув він. — Ви, бува, не брешете? Дивіться мені, жарти тут кепські!

— Щиру правду кажемо, і півсловечка не збрехали! — божилися служники.

— Про це знаємо лише ви та я. І щоб більше жодна жива душа не відала!

Служники закивали головами й пішли собі, а пан Ян подався до дружини.

— Якщо це справді так, то я мушу переконатися на власні очі, — мовив він на завершення. — Завтра сам пересвідчусь, і що воно там за бог об'явився.

Наступного вечора господар знову гукнув тих служників.

— Один піде зі мною, а другий стоятиме на чатах, — розпорядився він. — Тільки щоб усе було тихо!

Тайвей та його служник обережно перелізли через мур і підкралися до опочивальні пані Хань. Ян припав оком до шпарини. В кімнаті, як і розповідали служники, сидів бог. Ян мало не скрикнув від подиву, але вчасно похопився. Отакої! Він повернувся назад, ще раз застеріг служників, щоб тримали язика за зубами, а тоді заквапився до дружини.

— Пані Хань ще така молода і скніє душею. Недарма кажуть: серце мавпочною скаче, а думки мчать скакунами, — мовив тайвей. — Не інакше, як до неї унадився злий дух, аби споганити царську обраницю. А що це не простий смертний, то доведеться вдатися до заклинача. Зробимо так: я піду шукати ченців, а ти поки підготуй пані.

Наступного ранку дружина тайвея подалася до пані Хань. Та запросила господиню сісти, почастувала чаєм. А тоді пані Ян почала навпростець:

— Дійшли до мене, люба пані, чутки, ніби ви щоночі з кимось розмовляєте та жартуєте. Справа це дуже поважна, тож прошу вас, розкажіть мені все, не криючись.

Молода жінка густо зашарілася.

— Та нікого в мене тут не буває, ні з ким я не розмовляю. Хіба з служницею іноді погомоню. Бо й хто, коли на те, пробереться сюди?

Тоді пані Ян розповіла їй, що бачив її чоловік минулої ночі. Пані Хань сторопіло дивилася на господиню і не знала, що казати.

— Не бійтеся, пані! — квапливо заспокоїла її пані Ян. — Мій чоловік пішов за ворожбитом, він уже напевне скаже, хто сюди внадився: людина чи нечиста сила. Увечері все з'ясується. Ви тільки не лякайтеся.

Дружина тайвея пішла, а приголомшена наложниця так і сиділа, обливаючись холодним потом.

А коли смеркло, знову заявився бог Ерлан. Поклав самостріл біля себе. А на гостя вже чекав відомий ясновидець Ван, учень праведного Ліня з храму Божого заступництва. Він прийшов задалегідь і одразу ж заходився читати в передній залі свої заклинання. Аж нагодилися служники й закричали:

— Бог уже прийшов!

Ворожбит накинув на плечі одежину, схопив меча і з поважним виглядом рушив до будиночка пані Хань.

— Як ти посміла, нечиста сило, — заволав він іще з порога, — плондрувати царську наложницю! Аніруш! Зараз я прощтрикну тебе мечем!

— Неук ти нещасний! — спокійно відказав на те Ерлан.

І уявіть собі, ось що сталося:

Лівицею ніби Тайшань він здійняв,

Правицею — наче дитя обійняв.

І вигнувсь, як місяць, той лук-самостріл,

І вирвалась кулька — помчала щосил.

Лясь! Кулька влучила ворожбитові прямо в скроню. Бризнула кров, і Ван, випустивши меча з руки, повалився на землю. Служники кинулися до нього й мерщій віднесли його до зали. Ерлан тим часом метнувся до вікна, почувся дзенькіт, і тільки його й бачили. А що з того вийшло, повідує вірш:

Якщо про це розкажуть опісля, —
Жахнуться навіть небо і земля;
Від тої правди, що явилась там,
І духам стане страшно, і богам.

Пані Хань, коли Ерлан здолав ворожбита, знову піднеслася духом, ще більше увірувавши, що він справді бог. А тайвей, довідавшись про ганебну поразку Вана, дав йому грошей — винагороду за поранення — і відпустив додому. Тепер він вирішив вдатися до іншого чаклуна — даоса Паня зі скиту П'яти пагорбів. Той володів таємницею Караючого грому, був на диво розважливий і кмітливий. Він не барився, прийшов відразу, і пан Ян виклав йому що до чого.

— Проведіть мене в західний куток саду. Хочу побачити сам, що то за гість приходить. Отоді достеменно скажу, дух це чи людина, — вирішив чаклун.

— Ваша правда, — погодився тайвей.

Чернець подався в сад, усе там обнишпори́в, потім завітав до пані Хань. Подивився на красуню і повернувся до тайвея:

— Шановний пане, я все оглянув, побачив і пані Хань. Мушу сказати, що на обличчі в неї не видно слідів, які залишає нечиста сила. Отже, то була людина, щоправда, трохи знайома з чаклунством. Я зважив усе і зрозумів, що тут не потрібні ні заклинання, ні замовлена вода. Не треба і в бубон бити та дзвіночками дзвонити. Щойно він поткнеться сюди, я схоплю його так, як хапають черепах у глиняні чани. Тільки б не здогадався, що його тут чекають, а то не прийде. Тоді вже і я не зараджу.

— Буде кепсько, якщо він не прийде. Тоді ми ні про що не дізнаємось, — спохмурнів тайвей. — Залишайтеся в мене, посидимо, поговоримо. А там і посутеніє.

Скажемо відразу: якби загадковий гість знав, що його жде в домі тайвея, він би був обачнішим і нізащо не прийшов би того вечора, а мов яструб, якому пощастило одірвати шворку й вирватися на волю, тішився б, що щасливо одбувся. І імені не запламував би, і вийшов би сухим із води. І ніякої тобі мороки! Та, мабуть, не дарма кажуть: не роби двічі того, чого душа прагне, не ходи вдруге туди, де вже раз пощастило.

Проте бог Ерлан (правда, ми ще не знаємо, бог він чи ні), що вже скуштував солодкого плоду, забув про вчорашню прикрість. Щойно звечоріло, він уже був у пані Хань.

— О боже! — зраділа вона. — Вас так принизили минулої ночі, що я вже й не сподівалася вас побачити! Щиро рада, що ви живі й здорові. І прошу, не дорікайте мені.

— А що зі мною може статися, коли я святий бог? — Раюю собі на небі, а сюди сходжу лише тому, що пов'язаний з вами незримими узами. І мрію про те, щоб очистити ваше тіло й душу від усього земного, гріховного, а потім забрати вас до себе на небо. Що ж до цих підлих нікчем, то нехай вони хоч військом на мене сунуть, я їм усім дам раду!

Пані Хань пройнялася до Ерлана ще більшим благоговінням, а душу її сповнила невимовна радість.

Тим часом про прихід Ерлана вже доповіли тайвею, а той і собі передав новину Паню. Чернець попросив господаря послати під якимось приводом одну із служниць, щоб та непомітно викрала в бога його самостріл. Служниця пішла, а Пань не став убиратися в заклинальний одяг, а лише міцніше підв'язав халат. Не взяв він і меч, озброївся лише корот-

ким дрючком для фехтування. Так і подався в сад, звелівши двом служникам освітлювати йому стежку.

— Якщо боїтеся, що він почне гатити зі свого самостріла, ховайтесь! — дозволив він. — Я піду до нього сам. Побачимо, чи зачеплять мене його кулі!

— Побачимо, що ти опісля скажеш! — шепотілися між собою служники. — Хоч одну кулю, а все-таки він тобі всадить!

Служниця, що пішла в будиночок, сказала пані Хань, ніби має прибрати в кімнаті. Махнула віником тут, тернула ганчіркою там і наблизилася до Ерлана. Бог сидів біля пані й пригощався вином. Чи ж треба сказати, що йому було не до самостріла, тож служниця безборонно прибрала його зброю подалі. А служники тим часом уже підвели Паня до самих дверей.

— Він тут, — шепнули вони і чкурнули геть. Ворожбит лишився самотин.

Чернець відхилив занавіску на дверях, окинув поглядом кімнату і одразу ж удрів за столом бога. З голосним криком Пань кинувся на Ерлана, цілячи палицею йому в голову. Ерлан квапливо замацав довкола руками. Але самостріл наче в землю запав.

— Зрада! — зойкнув він і метнувся до вікна.

Сталося це за якусь мить, не те що в нашій оповіді. Чернець кинувся за ним, але встиг лише креснути дрючком по стегну. Щось упало на долівку, почулося тихе дзенькання, і Ерлан зник серед буяння квітів. Втікача Паню не вдалося схопити, але те, що нічний гість загубив, він знайшов одразу. То був чорний шкіряний чобіт, у чотири шви. З ним Пань і подався до тайвея.

— Вийшло-таки на моє: це ніякий не бог, а звичайнісінький чоловік, трохи вдатний у чаклунстві. От тільки як тепер його запопасті?

— Спасибі за поміч, шановний вчителю. Спокійно йдіть додому. А як бути далі, про це вже сам подумаю. Будемо розслідувати, — сказав це тайвей і щедро винагородив ченця.

На цьому ми завершимо одну частину нашої повісті й перейдемо до іншої.

Тайвей Ян наказав подати собі паланкін і подався до головного наставника імператора Цая. Він застав вельможу в його кабінеті й докладно розповів йому про пригоду, а тоді додав:

— Якби цим усе й скінчилося, то ще б і півбіди. Але ж той паскудник глузувати з нас почне. Такої ганьби я не стерплю!

— Нічого, — заспокоїв його Цай. — Негайно сповістіть про це пана Тена, правителя Кайфинського краю. Він пошле найкращих, найдосвідченіших нишпорок, і ті виведуть лиходія на чисту воду. Чобіт — важливий доказ. А там і до суду недалеко, повірте моему слову.

— Щиро вдячний за ваші мудрі поради, пане наставнику, — відповів тайвей Ян.

— Поки посидьте тут, — зупинив його Цай, а сам покликав скорохода Чжана, щоб той збігав за правителем краю. Тен невдовзі прибув. Після взаємних привітань наставник випровадив з кімнати служників і разом з тайвеем пояснив, що сталося.

— Як бачите, він посмів глумитися над членами імператорської родини! — вигукнув наставник Цай. — Пане правителю! Слід діяти рішуче, але обачно, щоб не сполохати злочинця. Сколихнеш траву і злякаєш змію, тоді спробуй її спіймати!

— Слухаюсь! — відповів правитель Тен, аж посірілий від страху.

Узявши чобіт, він уклонився і подався до своєї канцелярії. Там негайно викликав старшого вивідувача Вана, який саме того дня чергував. Залишившись з ним наодинці, Тен виклав йому цю химерну історію.

— Даю тобі три дні. За цей час мусиш знайти шахрая, що коїв неподобства в домі Яна. Уважно розберись у всьому, але дій обережно, без галасу. Виконаєш доручення — щедро обдарую, не виконаєш — нарікай на себе!

Правитель пішов, а Ван, тяжко зітхнувши, взяв чобіт і попрямував до кімнати вивідувачів. Тут доречно сказати так:

Брови зсунув — замкнувся похмурий,
В душу впали зернята зажури.

Слід відзначити, що серед кількох підлеглих Ванові нишпорок один був дуже тямовитий. Звали його Жань Гуй, а друзі прозивали Жанем Великим. Він відзначався неабиякою кмітливістю і зумів розплутати чимало складних справ, за що Ван і цінував його.

Жань одразу помітив, що начальник чимось занепокоєний, проте не допитувався, а й далі теревенив з товаришами, регочучи і вдаючи, ніби нічого не помічає. Ван тим часом виїняв з-під халата чобіт і люто жбурнув його на стіл:

— Триклята наша служба! Та й начальство дурноверхе! Погляньте! — він показав на чобіт. — З нього й слова не витягнеш, а начальник дав усього три дні. Спіймайте, мовляв, того, хто носив цей чобіт і паскудив у домі тайвєя Яна. То як, панове, сміятимемось і далі?

Вивідувачі підійшли до нього і заходилися розглядати чобіт. Один Жань Великий сидів з байдужим виглядом осторонь і лише сказав:

— Так, справді це діло непросте! — Трохи помовчав і додав: — А щодо начальства, то я згоден; воно у нас дурноверхе. Не дивно, що ви — як у воду опущені.

Старший вивідувач ніби й чекав саме цих слів.

— Ось ти, Жань Гуй, кажеш, що діло це непросте. А яка мені радість від твого співчуття? Плескати язиками всі вміють, а що я скажу правителю Тену? Це тобі не дрібнота якась, а правитель столичного краю. Вам би тільки грошки отримувати, а коли до діла доходить, починаєте рюмсати: важко, важко!

— Простенького шахрая неважко спіймати, завжди знайдеться, за що зачепитись, — мовив один із вивідувачів. — А що ти зробиш, коли він, як то кажуть, чаклувати вміє? Спробуй до такого підібратися! А якщо й підберешся, то все одно на успіх надія мала. Он чернець Пань! Скільки часу потратив, аби застукати лиходія, і що? Один тільки чобіт запопав. Не щастить нам, бо в цьому клятому ділі справді немає за що зачепитись.

І так роздосадуваний, Ван зовсім похнюпив носа.

— Начальнику! — спокійно озвався Жань Гуй. — Не сумуйте. Харцизяка той — звичайнісінька людина. У нього не три голови, а одна, і рук не шість, а лише дві. Треба копнути, і хоч маленька зачіпка та знайдеться. А там і все потягнеться.

Він узяв чобота, покрутив у руках, уважно оглянув.

— О, Жань Гуй знову своєї! — засміялися вивідувачі. — Дивись не дивись, а нічого особливого в ньому немає. Чобіт як чобіт. Взяли звичайнісіньку шкіру, пофарбували в чорне, покріили, зішили дратвою, зсередини

ни підбили синьою тканиною, натягли на колодку, побризкали водою — шкіра натяглася. І вийшов не чобіт, а чудо.

Проте Жань Великий знав, що робить, — вертів того чобота при каганці й саяк і так. Його зацікавив шов: у чотири ряди, дрібними стібками; біля носка дратва ослабла. Жань Гуй підчепив її мізинцем і розірвав. Шкіра відстала, з-під неї визирнула синя підкладка. Вивідувач підсунув до себе каганця й придивився: до тканини було приклеєно білий папірець. Він устроїв у дірку два пальці й дістав його. Якби Жань Гуй не помітив цієї паперової смужки, певно, на цьому слідство й скінчилося б. Але помітивши її, він зрадив так, ніби в непроглядній темряві йому пощастило знайти скарб. Старший вивідувач Ван поглянув на нього і собі засаяв від радості. Вивідувачі кинулися до них і побачили на папірці напис: “Зроблено в майстерні Жень Ілана п’ятого дня третього місяця третього року Доби гармонії”.

— Зараз у нас четвертий рік, отже, чобіт пошито, щонайбільше, два роки тому. Треба знайти шевця, тоді все проясниться, — міркували присутні.

— Ні, сьогодні не будемо його лякати. А вранці пошлемо до нього двох людей. Вони скажуть, що правитель краю, мовляв, має термінове замовлення. Він прийде сюди, а ми тут і скруtimo його. Він нам усе скаже.

— Недарма кажуть, що казанок у тебе добре варить, — зауважив Ван.

Вивідувачі всю ніч сиділи в канцелярії, попивали вино, жоден не пішов додому. А почало світати, Ван послав двох із них за шевцем. Години за три вони доправили шевця до слідчої канцелярії й там повели з ним кругу розмову.

— То ти, негіднику, ще й лиходійство чиниш! — напустилися на нього слідчі.

Жень Ілан затрусився від жаху.

— Чим я завинив, шановні? Який злочин я скоїв, що ви мене зв’язали?

— Він ще й питає! — гарикнув на нього Ван. — То, може, цього чобота пошито не в твоїй майстерні?

Жень Ілан узяв чобота, обдивився його.

— Не стверджуватиму напевно, і от чому. Це звичайні чоботи, такі носить чимало людей. А я, коли відкрив майстерню, завів книгу обліку, до якої заношу всіх замовників. А також рік і місяць, коли замовлення виконано, і хто його отримав. У кожен чобіт я вкладаю смужку паперу, де зазначаю те саме, що і в книзі. Якщо не вірите, пане начальнику, то розпоріть шов, там має бути папірець. Дістаньте його, і все стане зрозуміло.

Ван одразу зметигував: якщо старий розкриває такі таємниці, то, виходить, не бреше. Щоб докладно поговорити з Іланом, він звелів розв’язати його.

— Не ображайся, Ілане, так начальство велить, тож маємо слухатись. — Він простягнув шевцеві папірця: — Ану поглянь!

— То не істотно, начальнику, що минуло майже два роки. Хоч би й чотири чи п’ять, а в книжці все одно є запис. Пошліть кого-небудь зі мною, ми принесемо книжку й усе з’ясуємо.

Ван знову послав до майстерні двох вивідувачів. Невдовзі книга обліку лежала перед старшим. Він заходився гортати її й дійшов до сторінки, позначеної п’ятим днем третього місяця третього року Доби гармонії. Тут був точно такий запис, що й на смужці паперу. Проте ім’я замовника так вразило Вана, що йому аж мову одібрало. Виходить, чоботи замовляв управитель Чжан із будинку самого імператорського наставника Цая.

Ван схопив чобіт та книгу обліку й звелів старому йти за ним. Вони рушили до правителя краю доповісти про своє відкриття. Той саме зайшов до великої прийомної зали. Ван доповів йому, що дали пошуки, показав книжку та паперову смужку.

— Он воно що! — вихопилося в нього. Він перевів подих і додав:

— Швець, принаймні, тут не замішаний, відпустіть його.

Старий низько поклонився.

— Я тебе відпускаю, але гляди мені, ні пари з вуст! — кинув Тен шевцеві, який уже квапився до виходу. — Якщо хтось питатиме, вигайдай щось. Зрозумів?

— Усе зрозумів, пане правителю! — радісно відгукнув старий і поспішив додому.

Тим часом правитель Тен, прихопивши речові докази, разом із старшим слідчим Ваном та Жань Гуем пішли до тайвея Яна. Той саме повернувся з аудієнції, але, довідавшись про прихід високих гостей, заквапився їм назустріч.

— Тут таке діло, пане тайвей, — почав Тен, — що слід би говорити без свідків.

Господар запросив гостей до невеликого кабінету в західному крилі будинку, відіслав служників і залишився віч-на-віч зі слідчими та управителем. Тен доповів йому про наслідки пошуків.

— Далі не смію діяти на свій розсуд, тож прошу вашої поради, — закінчив свою розповідь Тен.

Почуте збентежило тайвея. “Наставник імператора — чи не найвпливовіша людина в країні. Він і багатий, і знатний, тож навряд чи здатен на таке. Проте замовлення надійшло з його дому. Виходить, це паскудство вчинив хтось із близьких йому людей”.

Порадившись, вони дійшли думки, що мусять показати чобота самому наставникові Цаю.

“Тільки б не випутати ненароком самого наставника, не образити його, — подумав Ян. — А може, вдати, що нічого не сталося? Ні, тут жарти кепські, та й справа набула розголосу. Про неї знають два ворожбити, вивідувачі та чиновник, які допитували Жень Ілана. Коли все викриється, ніхто не повірить, що я нічого не знав. А там і до самого імператора дійде. А добра не жди, коли імператор розгнівається”.

Після тривалих міркувань тайвей відпустив вивідувачів, а служникам звелів готувати паланкін. Обидва сановники подалися до наставника Цая. Служник, що супроводжував їх, ніс скриньку з чоботом та книгою обліку.

Недарма кажуть:

За час, поки злочинця шукали,
Залізні черевики стоптали.
А чи ходити треба далеко,
Якщо він близько і знайдеться легко.

Коли тайвей та правитель дісталися до наставника, воротар одразу ж доповів про їхнє прибуття. Проте пан Цай змусив їх довгенько почекати, поки запросив до свого кабінету. Після взаємних привітань гостям подали чай, і лише тоді господар поцікавився:

— Що-небудь вдалося з'ясувати?

— Атож, пане наставнику, — потвердив Ян. — Де шукати лиходія, ми вже знаємо, та оскільки це стосується вашого дому, ми не наважилися його брати.

— Що за жарти? То виходить, ніби я покриваю злочинця?

— Та що ви, пане наставнику! Всім ясно, що ви нікого не покриваєте. Та коли дізнається про сушу правду, ви самі здивуєтеся.

— Та кажи ж бо, хто цей лиходій? Досить уже дратувати мене!

— Я все скажу, але випровадіть, будь ласка, служників з кабінету, — попрохав тайвей.

Щойно служники вийшли, тайвей дістав зі скриньки книгу обліку.

— Пане наставнику, справа торкається вас, тож вирішуйте її самі, — мовив він, подаючи книгу Цаю. — Ніхто більше до цього не причетний.

— Дивно! Дуже дивно! — розгублено проказав Цай.

— Не гнівайтесь, пане наставнику, але справа державної ваги.

— Та я не гніваюсь, але історія з цим чоботом, як на мене, досить дивна і не зовсім зрозуміла.

— Тут усе достеменно. В книзі чітко записано, що їх замовляв якийсь Чжан з вашого дому.

— Так, Чжан міг замовляти чоботи і навіть платити за них, але до цієї справи навряд чи причетний. У моєму домі чи то за одяг, чи то за капелюхи, чи то за халати або взуття відповідає певна служниця. І вони добре знають, де що можна виготовити: вдома чи замовити в майстерні. Вони ж ведуть і розрахункові книжки, щомісяця звітують за видатки і прибутки. Можу запевнити, що в їхніх записах цілковитий порядок. Дайте зазирнемо у відповідну книжку, і все стане ясно.

Цай звелів гукнути служницю, яка відала взуттям. За хвилину до кабінету увійшла жінка з обліковою книжкою в руках.

— А скажи-но мені, як оцей наш чобіт втрапив до чужих рук? — поспитав її наставник. — Перевір по книжці!

Жінка зазирнула в свої записи й відповіла, що третього місяця минулого року вона справді посилала Чжана замовляти пару чобіт. Та згодом пан наставник подарував їх начальникові повіту Ян Ши. Цей Ян Ши, відомий ще під іменем Ян Гуйшань, був улюбленим учнем наставника Цая. Тоді його саме підвищили по службі, призначивши начальником одного з повітів неподалік столиці. Перед від'їздом він зайшов попрощатися з учителем. Оскільки Ян Ши захоплювався науками, а за одягом стежив мало, то наставник на прощання подарував йому круглий парадний комір, прикрашений сріблом пояс, пару чобіт і чотири віяла сичуаньської роботи. З'ясувалося, що всі ці дарунки зазначені у видатковій книжці, і господар дому показав гостям відповідні записи.

— Не судить нас суворо, пане наставнику! — вигукнули тайвей Ян та правитель Тен. — Ми з самого початку казали, що це не стосується вашого дому. Своєю підозрою ми образили вас, але ж ми не про себе дбаємо! Уклінно просимо вибачення.

— Та я зовсім не образився! — засміявся наставник. — Така вже ваша служба, і ви лише виконуєте її як слід. Що ж до Ян Гуйшаня, то й він навряд чи причетний до цього діла. Щось воно не те. А втім, це неважко з'ясувати, адже пан Ян служить недалеко від столиці. Я спробую без зайвого галасу викликати його сюди, і тоді зробимо якісь висновки. А поки можете йти. І дивіться, щоб нікому анічичирк!

Гості попрощалися і пішли, тож ми їх ненадовго залишимо.

Наставник Цай одразу ж викликав служника й звелів йому їхати до Ян Гуйшаня. Через два дні той уже був у столиці. Після взаємних привітань та чаювання наставник докладно повідав йому історію з чоботом, а наостанок сказав:

— Ви знаєте, що начальник повіту, мов рідний батько, мусить бути взірцем для народу. Тож поясніть мені, як ви могли зважитися на таке? Це ж страшенний злочин! Можна сказати — обман Неба!

— Вельмишановний учителю! — вигукнув начальник повіту, виструнчившись перед наставником. — Як ви добре знаєте, минулого року, невдовзі по тому, як ви мене щедро обдарували, я залишив столицю. А в дорозі несподівано заслабував на очі. Люди сказали мені, що в тих місцях є даоська обитель Чистого джерела з храмом бога Ерлана, який нібито має чудодійну силу. Я й надумав заїхати туди, вклонитися богові, поставити перед ним свічку і, звісно, попросити зцілення. І я справді видужав. Тоді ж вирішив з'їздити туди на прощу. І от, дивлячися на бога, я звернув увагу, що в нього і одяг, і капелюх — усе справне, а от чоботи нікуди не годяться. От я і захотів піднести йому в дарунок пару тих чобіт, якими ви так милостиво обдарували мене. Повірте, пане наставнику, це щира правда. Я завжди жив чесно, ніколи й нікого не обманював. Хіба той, хто вивчає твори Конфуція та Менцзи, здатен на подібні вчинки, як, скажімо, легендарний розбійник Чже? Сподіваюся, пане наставнику, що ви накажете ретельно все перевірити!

Цай давно знав, що Ян Гуйшань — справжній учений і неспроможний на злочин, отож, вислухавши його пояснення, він мовив:

— Не хвилюйтеся, я ніколи не сумнівався в вашій чесності. А викликав я вас для того, аби з'ясувати деякі подробиці, без яких слідство топчеться на місці. Вивідувачі, звичайно, не заспокояться, поки не вивідають усього необхідного.

Господар почастував Яна вином, пригостив смачною закускою, а на прощання попередив і Яна, щоб мовчав. Недарма хтось казав:

Коли не робиш злого вдень нічого,
То стуку в двері не страшиш нічного.

Цай запросив до себе тайвея Яна та правителя Тена й розповів їм про розмову з начальником повіту.

— Як я і сподівався, начальник повіту до цього непричетний. Схоже, що слідча канцелярія мусить докласти ще більших зусиль, аби знешкодити шахрая.

Правитель краю мовчки вислухав його, взяв чобота і відкланявся. А в своїй канцелярії негайно викликав старшого слідчого Вана.

— Досі в нас хоч була невелика зачіпка, — почав він, — а тепер — зовсім нічого. Гадали — млинець, а виявилося — він намальований. Ось тобі чобіт і п'ять днів строку. Без злочинця й на очі мені не потикайся.

Прикро вражений таким перебігом подій, Ван поплентав до себе.

— І не щастить же мені! — пожалівся він Жань Гую. — Коли, дякуючи тобі, натрапили на слід того шевця, я подумав: нарешті все розкручується. А тепер, коли зачепили самого пана наставника, справу постараються зам'яти. Адже чиновник чиновникові ока не виклоє. От і починай усе спочатку, шукай вітра в полі! Я вже починаю думати: якщо начальник повіту подарував чоботи Ерлану, то чи не сам бог то приходив, бо ніяких слідів не залишив. Не у землю запав. З якими доказами нам тепер йти до правителя Тена?

— Я, як і ви, певен, що ні швець, ні пан наставник, ні начальник повіту непричетні до цього діла. Що ж до Ерлана, то навряд чи богіві пристало займатися такими ганебними справами. Здається мені, що це витівки когось із тих, хто живе неподалік храму й трохи вміє чаклувати. Доведеться поблукати кілька днів біля храму, прислухатись, принохатись та придивитись до всього, що там діється. Але, начальнику, не будемо радіти, якщо в мене щось та вийде. Не станемо й сумувати, коли й не нападу на слід.

— Гаразд, згоден! — сказав Ван, віддаючи чобота Жань Гую.

Жань Гуй вирядився мандрівним торговцем, узяв кошики з роздрібним товаром та бубон з брязкальцями, так званий “бенгежник жіночих покоїв”. Брязкаючи без утаву, він прийшов до храму, поставив кошики, запалив курильні свічки і зашепотів:

— О всемогутній боже! Допоможи Жань Гую якнайшвидше спіймати лиходія, що напаскудив у домі тайвєя Яна, і зберегти твоє ім'я чистим та недоторканим!

Скінчивши молитву, Жань Гуй дістав із коробочки три бирки для ворожіння. Всі вони віщували удачу. Жань Гуй вдячно вклонився, взяв коромисло з кошиками на плечі і вийшов з храму. Походжаючи довкола, він пильно придивлявся до всього. Тоді наблизився до будиночка з невеликими віконцями. Двері були відчинені, але вхід затуляла стара завіса з плямистого бамбуку.

— Крамарю! — почув він чийсь голос і озирнувся. Перед ним стояла молода жінка.

— Це ти мене кличеш, молодичко? — спитав він.

— Я! Бачу, ти не лише продаєш, а й купуєш. Саме для тебе у мене є одна річ. Майже задарма віддаю, тільки б заткнути пельку оцьому малому нахабі. То візьмеш?

— Бачиш, молодичко, мої кошики? Вони в мене не прості: я їх називаю “бездонні комори”. Бо купую все, що продається. Показуй, що там у тебе.

Жінка щось гукнула хлопчиську, і той за хвилю приніс... Що б ви думали?

Жань Гуй побачив чобота, точнісінько такого, як той, що кілька днів тому ворожбит Пань запопав у злочинця. Слідчому аж дух перехопило. Проте, вчасно отямившись, він сказав:

— Та він же без пари, не знаю, що й дати за нього. А скільки б ти хотіла? Тільки багато не загадуй.

— Я ж казала, що дешево віддам. Мені б тільки пельку заткнути оцьому нахабі. Кажі свою ціну. Тільки щоб чесно!

Жань Гуй поліз у кошик і дістав півв'язки монет.

— Візьми, коли згодна. А не хочеш, як хочеш. Був би в тебе не один чобіт, а пара, розмова була б інша.

— Накинь ще дешцицю, адже чобіт добрячий.

— І не проси і не моли, не накину. — Він узяв коромисло на плече і рушив далі.

Дитина знову запихкала.

— Стривай! — гукнула жінка. — Невже тобі шкода якогось дріб'язку, не скупись!

— Ну гаразд! — вивідувач відрахував ще двадцять мідяків. — Даю навіть більше, ніж він вартий. — З цими словами він кинув чобота в один з кошелів і подався геть.

“Справа, вважай, наполовину вирішена! — подумки радів він. — Щоправда, про це поки слід мовчати. Найголовніше зараз — розпитати людей про цю жіночку, звідки вона тут узялася”.

Настав вечір. Жань Гуй залишив свої кошики з крамом у свого знайомого, що жив біля мосту Небесного броду, а сам подався до канцелярії. Ван одразу ж кинувся до нього з розпитуваннями, але Жань відповів, що новин ніяких.

Наступного ранку, нашвидку поснідавши, Жань Гуй пішов до знайомого за кошиками. А тоді з коромислом на плечі попростував до хатини, де вчора торгував чобота.

Двері були замкнені. Роздосадуваний вивідувач поставив кошики на землю і став міркувати, як же бути. Біля воріт сусідньої садиби на ослінчику сидів старий і сукав мотузку з рисової соломи.

— Дядечку, — чемно звернувся вивідувач до старого, — ви часом не скажете, де це ваша сусідка?

Старий облишив роботу і підвів голову:

— А навіщо вона тобі?

— Розумієте, я мандрівний торговець, купив у неї вчора старого чобота. Гаразд не роздивився і трохи переплатив. А тепер хотів би повернути свої гроші.

— Виходить, погорів, хлопче? — буркнув старий. — Дякуй богові, що не дуже, а то з цієї сучкою всього стане, добра від неї не жди. Ти знаєш, хто вона? Полпобовниця самого Сунь Шеньтуна, настоятеля храму бога Ерлана. Сунь — людина недобра, чаклувати вміє. Мабуть, і чобіт зідрав з самого бога, а тій шльондрі звелів продати його та купити ласощів. З настоятелем вона злигалася вже давненько. Щоправда, кілька місяців тому ніби посварилися, а оце помирилися знову. А грошей вона тобі не поверне, не жди. Ще розсердиться та своєму бахурові поскаржиться. Його краще обійти десятою дорогою, бо ще зачаклує... Сьогодні вона, певно, до своєї баби пішла.

— Он як, — задумливо проказав Жань Гуй. — Але дякую і за це.

Вивідувач узяв на плече коромисло і, радісний, заквапився до міста.

— Сьогодні, мабуть, таки пощастило? — зустрів його Ван.

— Пощастило. Тільки для певності покажи мені ще раз того чобота.

Ван подав йому чобіт, і Жань Гуй порівняв його зі своїм. То таки справді була одна пара.

— А звідки в тебе взявся другий? — здивувався Ван.

Жань Гуй розповів йому, що розвідав за ці два дні.

— Я ж казав, що бог тут ні до чого, — підсумував він. — Усе це витівки настоятеля храму, я певен.

Ван мало не танцював на радощах. Він хутко розігрів вина й підніс Жань Гую повну чарку.

— Як же нам тепер його взяти? — бідкався він. — Чого доброго, ще прочує, що його шукають, та й дремене.

— Не переживай! Накупимо подарунків і подамося до храму, а всім казатимемо, що хочемо богові пожертву принести. Настоятель, звісно, вийде нам назустріч. Котрийсь із нас подасть знак — чи то свічку випустить, чи щось інше, — і ми без зайвого клопоту схопимо його.

— Воно-то так, — погодився Ван, — але спершу годилося б розповісти правителеві. Без нього заарештувати настоятеля ми не в змозі.

Не гаючись, старший вивідувач Ван подався до правителя Тена.

— Ото молодці! — зрадів той. — Але пильнуйтеся, щоб не вийшло якоїсь похибки. Я чув, що цей шахрай уміє чаклувати, може вмить щезнути з-перед очей. Тож прихопіть із собою щось проти чаклунства, хоча б свинячу чи собаку кров, змішану з часником та лайном. Хлюпніть на нього — він і позбудеться своїх чарів.

Ван попрямував додому, готуватись до завтрашніх відвідин храму. Рано-вранці вивідувачі зібралися. Одному з них Ван дав слоїк з приготованим проти чаклуна зіллям і звелів триматися окремо. А в потрібну хвилину, коли шахрая схоплять, підбігти до нього й зробити своє діло. Сам Ван, Жань Гуй та ще кілька чоловік вирядилися прочанами й гуртом рушили до храму. В головній залі, де запалюють свічки, їм назустріч вийшов сам настоятель Сунь. Ледве він почав читати молитву, як щось дзенькнуло — то Жань Гуй, що стояв неподалік, упустив з рук чашечку з вином. Вивідувачі кинулися вперед і схопили Суня.

Як чорний яструб ластівку
Хапає в небі серед дня,
А лютий тигр у затінку
Дере безжалісно ягня.

Коли ж на нього хлюпнули вже згадуваним зіллям, настоятель зрозумів, що йому не зарадить ніяке чаклунство, і перестав пручатись. Вивідувачі повели його до столичної канцелярії, пригощаючи стусанами під ребра та дрючками. Правитель Тен, щойно йому доповіли, примчав до канцелярії.

— Тварюко безсоромна! — лютував він. — Як ти смієш чаклунством займатись? Та ще й імператорську наложницю осквернив і видурив у неї подаровані коштовності. Признавайся!

Сунь Шеньтун спершу відникувався, та коли до нього взялися впритул, зізнався у всьому.

— Чаклувати я навчився ще малим. Потім став ченцем у храмі бога Ерлана і помалу, то даючи хабарі, то користуючись прихильністю високих чиновників, вибився у настоятелі. Якось у храмі я побачив пані Хань і почув, як вона просить у бога чоловіка, схожого на нього. Отоді мені й спало на думку вирядитись Ерланом. Спокусив її й видурив у неї яшмовий пояс. Ось як усе було.

Правитель звелів забити злочинця в колодки і кинути до темниці. А тюремній варті звеліли добре пильнувати лиходія, поки імператор не винесе остаточного рішення. Описавши все в доповідній імператорові, правитель Тен подався до тайвєя Яна, а потім уже вони вдвох звернулися за порадою до наставника Цая.

Вельможа доповів імператорові, і невдовзі надійшов високий указ: “За осквернення наложниці імператора і крадіж коштовних речей засудити лиходія до смертної кари через четвертування. Жінку до суду не притятати. Яшмовий пояс, якого ніхто не носив, повернути до скарбниці. Пані Хань за те, що не зберегла вірності й плекала гріховні помисли, до палацу не повертати, а подальшу турботу про неї покласти на тайвєя Яна. Нехай він віддасть її вдруге заміж за того, кого вважатиме гідним”.

Молода жінка на таке рішення імператора спершу аж затремтіла від жаху, а тоді, гарненько подумавши, й заспокоїлась: адже саме про це вона колись і мріяла. Згодом пані Хань віддали за якогось купця з дале-

ких країв, який мав у столиці свою крамницю. До себе на батьківщину він її не повіз, бо більше сидів у столиці, ніж деінде. Прожив купець майже сто років, але то вже інша історія, а ми повернемося до нашої розповіді.

Після імператорського рішення Сунь Шеньгуна вивели із кайфинської в'язниці й зачитали йому вирок. Потім до очеретяної мати приклеїли аркуш паперу, де зазначалися всі ченцеві злочини, а внизу великими ієрогліфами написали одне-єдине слово: "Четвертувати". Лиходія привели на міський майдан і прилюдно стратили.

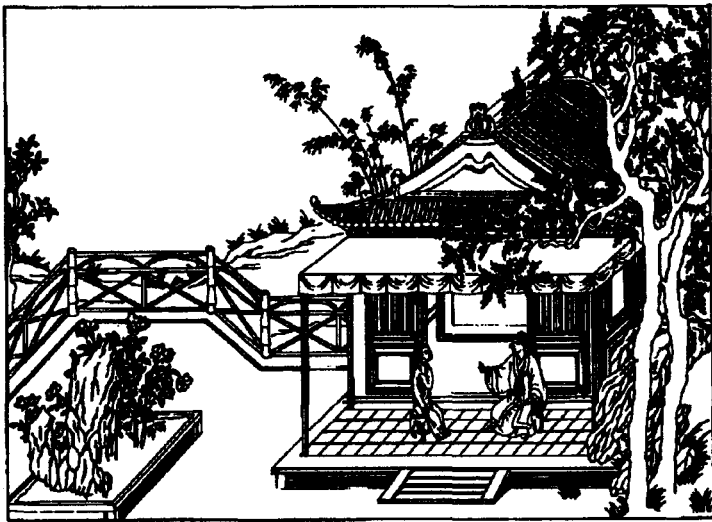
Грішив усе життя, і ось
За все відповідати довелось.

Подивитися на страту зійшлася сила-силенна людей, що яблуку ніде було впасти. Розпорядник зачитав список злочинів, а кат, закликавши на підмогу всіх злих духів, взявся до свого діла. Отак і стратили Суня під гомін юрби. Хтось із тодішніх столичних оповідачів склав життєпис Суня, що й досі вважається одним із найдавніших таких творів. А нашу розповідь ми закінчимо віршем

Якщо ти збагнеш Сяо Хе заповіти, —
Ніколи не будеш лиха чинити.
Здавен за розпусту карали усіх,
Боги не прощали нікому цей гріх.

¹ У класичній китайській поезії кожен вірш мав свою мелодію.

² Хуей-цзун славився життєлюбством і любов'ю до природи.

Малий сад з квітучими
деревовидними піонами
біля каміння. (Китай)

